

Підсумки анкети, складеної з урахуванням критеріїв громадянської свідомості, дали приблизно такі ж результати.

Таким чином, результати дослідження вказують на необхідність побудови навчально-виховної роботи в педагогічному університеті таким чином, щоб на всіх її етапах студенти відчували себе частиною суспільства, відповідальною за майбутнє своєї держави. Тільки свідомий громадянин прагнучим до формування професійних цінностей. Однією з умов, на нашу думку, які цьому сприятимуть, є активізація навчального процесу, перехід від пасивного навчання до активного. Неабияка роль в цьому належить педагогічним дисциплінам.

Література

1. Боришевський М. Виховання громадянської свідомості особистості // Педагогічна газета. – 2001. - №5. – С. 5.
2. Ігнатенко П., Поплужний В., Косарева Н., Крицька Л. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навчально-методичний посібник. – К., 2002.
3. Розенберг А. Біля витоків громадянського виховання // Рідна школа. – 2001. - №4. – С. 52-54.
4. Рябов С. Політологія: словник термінів і понять. – К.: Наукова думка, 1996.
5. Хомич О. Громадянське виховання: основні підходи і практика реалізації // Джерело. – 2001. - №12. – С. 12-13.

Н.В.Волкова

ВИСОКИЙ РІВЕНЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА РИСА ВИСОКОДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

В статті розкривається сутність інформаційної культури людини, пути підвищення її в контексті інформатизації суспільства.

The article deals with the essence of informative culture of a person, the ways of its rising in the context of informatization of society.

У наш час, в умовах інформатизації суспільства, досить актуальною є проблема формування інформаційної культури. За думкою вчених, інформаційна культура поки що є показником швидше культури професійної, але з часом повинна стати важливим фактором розвитку кожної особистості. У формуванні інформаційної культури беруть участь такі науки, як кібернетика, інформатика, бібліотекознавство, бібліографія тощо. Поняття інформаційна культура – багатоаспектне та різнопланове. За одним із визначень, це інформаційна діяльність людини, яка, з одного боку, спрямована на ефективний пошук та використання інформації, з іншого – на її формування, збереження, перетворення.

Уміння знаходити і використовувати потрібну інформацію є важливим елементом освіти. Формування інформаційної культури є дуже важливим завданням і для бібліотек ВНЗ. Автоматизація бібліотек у цілому поставила це завдання на якісно новий рівень і зробила можливим його виконання. Високий рівень технології передбачає високий рівень культури. Для студентів інформаційні технології відкривають доступ до світового інформаційного простору, відкривають нові можливості для підвищення професіоналізму. В умовах постійного збільшення потоку інформації необхідні вміння та навички різноманітного пошуку інформації та її використання: від роботи з бібліотечним каталогом, комп'ютерної грамотності до перегляду інформації в мережі Інтернет. Тому надто актуальним стало завдання навчити студентів користуватися сучасними комп'ютерними технологіями.

Сучасний спеціаліст повинен володіти новітніми інформаційними технологіями (ІТ) і грамотно застосовувати їх у практичній (професійній) діяльності. Тому одна з головних цілей підготовки студентства – це формування цілісності світосприймання, інформаційної культури та компетентності, а також створення на їх основі оптимального інформаційного середовища, яке сприяє всебічній підготовці спеціалістів.

Інформаційна культура та компетентність – це не тільки набір знань та вмінь, пов'язаних із організацією інформаційних

процесів. Це цілісне бачення світу, вміння підібрати адекватний метод для розв'язання поставленої задачі, спроможність передбачати наслідки прийнятих рішень.

Сформувати повноцінну творчу особистість, задовольнити її потреби в отриманні фундаментальних, універсальних знань, навчити постійно вчитись і бути здатною адаптуватися до змін виробництва і сфери діяльності – дуже складне завдання. Щоб досягнути цієї мети, викладач вищої школи разом із студентом повинен побудувати цілісну теоретичну модель виконання пізнавальних та професійних завдань (що неможливо без використання апарата фундаментальних дисциплін й IT).

Наявність необхідної інформації, безперечно, найпродуктивніший та якісний шлях до успіху. На підставі вичерпної та об'єктивної інформації кожен громадянин має змогу змінити свій життєвий шлях, враховуючи не тільки свої наміри, а й реалії сьогодення. Але для досягнення успіху необхідно вміти користуватися одержаною інформацією.

Зважаючи на значну роль, що відіграє інформація у житті людини, суспільство прикладає не абияких зусиль щодо розширення інформаційного простору та підвищення інформаційної культури її споживача. Важко уявити собі сучасне суспільство без розвиненої інформаційної інфраструктури; у повсякденному житті ми звикли користуватися такими джерелами інформації, як друковані видання, телебачення, радіо, Інтернет тощо. Інформаційний простір останнім часом суттєво розширюється за рахунок використання електронно - обчислювальної техніки.

Справедливим є твердження давньогрецьких мудреців: "Хто володіє інформацією, той володіє світом". Усім відомо, що за сприятливих обставин громадськість має великий інформаційний потенціал, тобто, за якісних умов достовірна інформація, яка, до того ж, ще своєчасно отримана, гарантує можливість володіння ситуацією.

Повинен бути змінений сам спосіб подачі інформації: від "школи пам'яті", з її заучуванням величезної кількості розрізнених фактів, необхідний перехід до "школи мислення", з

уведенням методологічного принципу максимального узагальнення матеріалу. Треба, щоб людина могла задовольнити потребу в будь-якій необхідній для себе інформації за рахунок її самостійного добування, що, без сумніву, передбачає наявність уміння навчатися самостійно.

Навчально-виховний процес – єдиний процес передачі знань і формування особистості людини, її духовної свідомості. Проте часто шкільний учитель виступає в ролі вузького професіонала, що мислить тільки в межах свого предмета. А все ж починається з учителя. Виховний аспект загального навчально-виховного процесу виявляється відсунутим на задній план. Можливо, що це є однією з головних причин загальної кризи всієї освіти, яка сьогодні гостро відчувається в школах. Не маючи реального життєвого підґрунтя, освіта кидається в різні боки в пошуках різноманітних сучасних технологій навчання і вбачає в цьому панацею для виходу зі свого кризового стану. Один із шляхів розв'язання цієї проблеми полягає у запровадженні нових методів оволодіння знаннями із широким застосуванням інформаційних технологій.

В.М.Монахов указує, що “усталене означення інформаційної технології зводиться, як правило, до процесу збору, передачі, збереження й опрацювання інформації у всіх її можливих формах: текстовій, графічній, візуальній і мовній” [5,47-52].

В.І.Ключко під новими інформаційними технологіями розуміє систему сучасних методів, засобів, організаційних форм, що використовуються для цілеспрямованого створення, збору, зберігання, опрацювання, подання і використання інформації в навчанні [2].

Як впливає з наведених означень, не можна під “новими інформаційними технологіями” розуміти лише застосування комп'ютерів, оскільки комп'ютер – це “засіб”, а в означенні поняття “нові інформаційні технології” входять ще й “методи” опрацювання інформації.

Інакше кажучи, поняття “інформаційні технології” містить у собі не тільки використання комп'ютерів. Воно є більш широким і передбачає, що людина вміє користуватися

сучасними засобами отримання, опрацювання та систематизації знань.

Кожна навчальна дисципліна складається з двох частин: перша має класичний зміст, тобто не змінюється досить значний проміжок часу, друга потребує періодичного відновлення відповідно до досягнень теорії і практики.

У сучасних умовах постійного науково-технічного розвитку необхідно, щоб спеціаліст був підготовлений до самоосвіти і саморозвитку. Отже, необхідно до складу цілей навчання включати ряд таких видів діяльності, за допомогою яких можна навчити майбутнього спеціаліста вчитися. Дослідження [5] показали, що вміння вчитися містить у собі такі види діяльності:

- 1) пошук нової інформації, що потребує, зокрема, уміння працювати в бібліотеці;
- 2) розуміння прочитаного, складання конспекту, тобто виділення основного змісту;
- 3) засвоєння виділеного змісту.

Пошук технологічних аспектів навчання забезпечує успішність оволодіння знаннями, але не вирішує проблеми функціональності знань як засобу розвитку самої людини. Сума знань ще не визначає якості освіти. Знати - це значить заглибитися в явище, усередину речей, а для цього необхідно мати розвинене мислення, здатність до творчості.

Загальновідомо, що у світі накопичений такий великий обсяг інформації, що повідомити її всю учню у процесі навчання неможливо. Тому потрібно, щоб викладач умів з усієї відомої інформації вибрати необхідну, а потім, дотримуючись стратегічної мети навчально-виховного процесу, вмів розробити або вибрати методику передачі учням конкретної інформації.

Основним джерелом навчальної інформації для учнів є підручник. Усе ширшого визнання знаходить думка про те, що текст підручника – це не джерело готових знань, які слід запам'ятати (таке ставлення до нього, на жаль, досить типове), а, насамперед, джерело пізнавальних завдань або проблем, які треба вміти виявити і вирішити [2].

У працях з проблем розуміння тексту у психології загальнонавчальними є такі два положення. Перше: розуміння тексту (у широкому значенні) – встановлення читачем зв'язків між предметами реальної дійсності, які відбиті в цьому тексті. Друге: розуміння тексту завжди спирається на досвід читача, зокрема на знання ним значень слів, розуміння змісту речень, з яких складається текст. Розуміння ґрунтується на застосуванні наявних у свідомості читача понять, за допомогою яких розкривається зміст тексту [2]. Для дослідження розуміння тексту виникає необхідність в аналізі його змістовної структури – закономірних зв'язків і систем зв'язків, що існують між елементами тексту [2].

Предмети реальної дійсності віддзеркалюються за допомогою понять. Поняття є одним із суттєвих елементів навчального тексту. Процес засвоєння будь-яких понять полягає не тільки і не стільки в запам'ятовуванні їхніх означень, але й у встановленні зв'язків між ними, у формуванні суб'єктом цілісної системи цих понять.

Проблема формування понять зачіпає глибинні механізми мислення. Адекватне відбиття людиною об'єктивних відношень у навколишньому світі можливе тільки за наявності адекватної системи відповідних понять, що формуються в процесі навчання і отримання життєвого досвіду.

Часто трапляється, що учень виділяє (а значить, і запам'ятовує) не основні знання, що пояснюють той чи інший процес або явище, а другорядні, які є наслідком перших. Допомогти учню розібратися, де базові знання, а де другорядні, показати, на чому варто зацентувати увагу під час вивчення означень, формулювань, розгляду процесів, що потрібно запам'ятати в першу чергу – одна з цілей сучасної дидактики [1,6,8]. Тим більш така ціль важлива зараз, коли учень одержує знання не тільки з підручника, а й із засобів масової інформації: телебачення, радіо, Internet.

Таким чином, одним з основних напрямків реалізації поставлених завдань є забезпечення розвитку освіти на ґрунті нових прогресивних концепцій, упровадження до навчального процесу інформаційних технологій. Однак, попри незаперечну

важливість знань, слід пам'ятати, що кінцевою метою будь-якого процесу навчання є формування в учня системи вмінь, які він зможе використовувати в своєму житті [5]. Уміння здійснювати пошук необхідних відомостей, працювати з книгами й іншими джерелами інформації, проводити спостереження, аналізувати отриману інформацію, безперечно, знадобиться сучасній людині.

В умовах інформатизації суспільства необхідно використовувати нові навчальні технології що дозволяють максимально індивідуалізувати процес, значно збільшити час самостійної роботи студента, відійти від простої репродукції знань і перейти до глибокого їхнього засвоєння й осмислення.

Література

1. Атанов Г.А. Пустынникова И.Н. Обучение и искусственный интеллект, или Основы современной дидактики высшей школы. - Донецк: Изд-во ДООУ, 2002. - 504с.
2. Добраев Л.П. Смысловая структура учебного текста и проблемы его понимания.- М.: Педагогика, 1982. – 176 с.
3. Клочко В.І. Нові інформаційні технології навчання математики в технічній вищій школі: Дис....докт.пед.наук: 13.00.02 / Вінницький державний техн.ун-т. - Вінниця, 1998.- 396 с.
4. Монахов В.М. Что такое новая информационная технология обучения?// Математика в школе – 1990. - №2. - С.47-52.
5. Охрименко В.А., Вязина К.Я. Методы формирования профессиональных умений.-М.:НИИВШ,1979.-32с.
6. Пустынникова І.М., Локтюшин В.В. Діагностика знань і вмінь студентів за допомогою експертних систем// Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики: Збірник наукових праць: В 3-х томах.-Кривий Ріг: Видавничий відділ КДПУ, 2001.-Т.3: Теорія та методика навчання математики.-С.142-148.
7. http://librari.tup.km.ua/about-librari/naukova_robota/konfer/bichko.htm
8. Atanov G., Pustynnikova I. Learning by constructing knowledge bases for expert systems// Proc.of the 7-th International

С.В.Щербина

ЗАДАЧНИЙ ПІДХІД ТА ПРИНЦИП РОЛЬОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ — ОСНОВА АКТИВІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТІВ

Стаття присвячена проблемі формування активної професійної позиції майбутніх педагогів засобами використання принципу рольової перспективи та задачного підходу при викладанні педагогічних дисциплін.

This article is devoted to forming of active professional position of future teachers by means of using role perspective principle and problem approach during pedagogical training.

Діяльність педагогічних кадрів у сучасних умовах оновлюваної національної школи наповнюється якісно новим змістом. Це зумовлено новими завданнями школи, ускладненням її навчально-виховної функції, гуманізацією та демократизацією педагогічного процесу.

Це, в свою чергу, викликає необхідність серйозного удосконалення загально-педагогічної підготовки вчителя. Вона покликана озброювати студентів знаннями основ педагогічної теорії та шкільної практики, сприяти розвитку педагогічного мислення, формувати у майбутнього спеціаліста педагогічні уміння та навички, здатність до саморозвитку, самоствердження, творчої праці, виховувати активну особистість майбутнього вчителя, здатного до рефлексії, вчителя з активною професійною позицією.

Ми вважаємо, що активна професійна позиція — це складне особистісне утворення, яке характеризується позитивним ставленням до власної професійної діяльності, установкою та готовністю до творчої педагогічної праці, стійким способом поведінки, що базується на педагогічному такті, почутті професійного обов'язку та відповідальності,

педагогічній взаємодії, стилі гуманного ставлення до учнів, потребі у самовдосконаленні.

Структура активної професійної позиції визначена нами за допомогою теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури, самооцінок, експертних оцінок, тривалого фіксованого спостереження за діяльністю учителів-практиків, і поєднує в собі такі компоненти;

- *світоглядний* (професійні погляди, переконання, цінності, принципи та готовність діяти відповідно з ними);
- *мотиваційний* (відповідальність, професійний інтерес, бажання займатися педагогічною роботою, потреба в учительській праці);
- *ціннісно-орієнтаційний* (усвідомлення професійно-моральних цінностей і норм етики вчителя, віра у здібності учня, готовність прийняти його таким, який він є);
- *емоційно-вольовий* (витриманість, наполегливість, рішучість, самостійність, емоційна стабільність, задоволеність, почуття успіху, власної значущості);
- *діяльнісний* (почуття нового, творчий підхід до розв'язання професійних завдань);
- *поведінковий* (стиль діяльності і спілкування);
- *операційний* (професійні знання, уміння, навички).

До основних показників, що дозволяють говорити про рівень сформованості професійної позиції, віднесені: особиста та професійна зрілість; усвідомлення соціальної значущості педагогічної діяльності; свідома дисциплінованість та відповідальність; критичність в оцінці результатів педагогічної діяльності; ініціативність та самостійність; креативність; емоційна стійкість; стійкість прояву професійної активності; зацікавленість та задоволеність учительською працею.

Професійна позиція базується на здатності вчителя до творчості, усвідомленні вчительської діяльності як творчого процесу, спрямованості зусиль педагога на розвиток творчості учнів. Становлення професійної позиції, її діяльнісного компоненту пов'язане з формуванням педагогічної творчості у майбутніх педагогів у ході їх педагогічної підготовки у педвузі. Одержані дані свідчать про те, що 13% першокурсників, 27%

другокурсників усвідомлюють творчий характер своєї майбутньої професійної діяльності. У кінці навчання більшість студентів четвертого курсу (73%) та п'ятого курсу (78%) розуміють необхідність творчого характеру педагогічної діяльності. Але, в той же час, більша половина опитаних випускників (56%) указують на те, що прояв творчості вчителя ускладнений зайвою заформалізованістю педагогічного процесу, намаганням тримати під контролем кожний крок вчителя. В той же час, 68% студентів п'ятих курсів незадоволені своєю практичною підготовкою до творчої діяльності.

Причину слід шукати в тому, що система навчання по трафарету "запитуючий викладач — відповідаючий студент" не стимулює педагогічної творчості майбутніх педагогів.

Ознайомлення зі станом професійної діяльності вчорашніх випускників вищої педагогічної школи дозволяє говорити про наявність значних труднощів, які мають місце під час вирішення ними навчально-виховних завдань і виконання професійних функцій. Головний недолік полягає в пасивності, інертності професійної позиції молодого вчителя, перевазі в його діях шаблону, трафарету, бездумного копіювання та некритичного досвіду педагогів-наставників. Причину цього можна пояснити існуючими суперечностями у шкільній практиці між постійно зростаючими вимогами до вчительської праці та низьким рівнем професіоналізму педагогічних кадрів; творчим характером педагогічної діяльності та несформованістю діяльнісного ставлення вчителя до педагогічної праці, творчого стилю діяльності.

Зняття цих суперечностей диктує необхідність такої професійно-педагогічної підготовки, котра закріпила б у майбутніх учителів активно-діяльнісне відношення до обраної професійної сфери, творчий стиль діяльності, прагнення до постійного самовдосконалення.

На основі аналізу вузівської практики, систематичного спостереження за діяльністю викладачів ми дійшли висновку, що для успішного формування цього складного особистісного утворення, яке є важливою характеристикою професіоналізму сучасного вчителя, необхідне структурування змісту

педагогічних дисциплін, самостійної роботи та різних видів педагогічної практики з урахуванням специфіки вчительської праці та моделі його особистості; використання методики і технології педагогічної підготовки, побудованої на принципах педагогічної взаємодії, рольової перспективи, задачного підходу, диференціації та індивідуалізації навчально-пізнавальних завдань, методів імітативного моделювання.

З метою формування активної професійної позиції студентів зміст навчальних занять, особливо з педагогічних дисциплін, повинен бути максимально наближений до шкільної практики, що буде розвивати у студентів здатність актуалізувати знання для вирішення професійних завдань, долати консерватизм мислення, сприятиме закріпленню творчого стилю діяльності та спілкування, забезпечуючи можливість створення власного досвіду вчительської діяльності.

Принцип рольової перспективи є механізмом формування у свідомості того, хто навчається, образу ідеального "Я" вчителя, який не збігається із загальною професіограмою, моделлю його особистості. У свою чергу, уява студентів про свій образ ідеального "Я", як вчителя, є найважливішою передумовою самоаналізу, критичного ставлення до себе, систематичного професійного самовиховання.

Технологія навчання, побудована на основі принципу рольової перспективи, являє собою дидактичну систему, яка впливає на мотиваційну, пізнавальну, емоційно-вольову сферу особистості студента, стимулює розвиток професійних якостей та сприяє формуванню індивідуального стилю педагогічної діяльності. Ця технологія передбачає використання завдань та ролей, реалізацію імітаційного моделювання, націленого на розкриття творчого характеру праці вчителя. Шлях реалізації таких завдань полягає в тому, що студент через вирішення проблем професійної спрямованості та програвання різних ролей, які імітують педагогічну діяльність, розвиває здібності та установки на творчий підхід до професійної праці.

Формування активної професійної позиції студента неможливо без активного включення кожного студента у дію, забезпечуючи кожному особистісну залученість до діяльності,

тобто єдність професійної поведінки та реального втілення, оскільки суттєві характеристики цього складного особистісного утворення визначаються якістю діяльності. Тому, ми вважаємо, доцільним зміст та технологію вузівського навчання будувати на підставі задачного підходу та принципу рольової перспективи. Ці принципи реалізуються у педагогічній підготовці через моделювання професійних ситуацій та розв'язування педагогічних задач. Саме ці методи закріплюють у студентів уміння використовувати педагогічну теорію як інструмент педагогічної дії, розвивають творчий підхід до розв'язання навчально-виховних задач, гуманістичний стиль спілкування, позитивне та відповідальне ставлення до вчительської праці.

Методи розв'язування педагогічних задач та моделювання професійних ситуацій передбачають використання таких завдань, суть яких полягає у тому, що через розв'язування проблеми професійної спрямованості у студентів загострюється професійна цікавість, актуалізуються наявні знання, формуються навички педагогічного аналізу та узагальнення, розвиваються педагогічні здібності та професійні установки. Використання цих методів дозволяє подавати навчальну інформацію на змістовно-процесуальному принципі, включати студентів у активну пізнавальну діяльність та впливати на мотивацію, пізнавальну, емоційно-вольову сфери їх особистості, забезпечуючи тим самим формування структурних компонентів професійної позиції.

У зміст педагогічних дисциплін, самостійної роботи та різних видів педагогічної практики були включені такі завдання і вправи, які враховували досвід пізнавальної діяльності студентів, їх активність та самостійність в оволодінні основними структурними компонентами професійної позиції, стійкість зацікавленості до цієї роботи та потреба у постійному професійному самоудосконаленні особистості. При розробці змісту дослідних завдань урахувались такі вимоги:

– завдання представлені у вигляді задач містять конкретну мету, що відповідає специфіці вчительської праці;

- чітко визначені якості та показники професійної позиції, удосконалення яких передбачалося при виконанні завдань;
- об'єм завдань урахував реальний бюджет часу студентів, а характер та зміст – можливості, інтереси, здібності та установки тих, хто їх буде виконувати;
- діяльнісний характер завдань, тобто у процесі їх виконання передбачається відпрацювання дій, що характеризують активність професійної позиції майбутніх педагогів.

Реалізація принципу рольової перспективи у процесі педагогічної підготовки студентів забезпечує особистісно-орієнтовану її спрямованість, практичний зміст, дозволяє задовольнити професійно-ціннісні очікування та орієнтації майбутніх педагогів, створює кожному з них умови для виявлення себе у складній та відповідальній ролі. У дослідній програмі цей принцип здійснюється через використання педагогічних задач, ігор, рольових ситуацій, творчих завдань.

Під педагогічною задачею у науковій літературі розуміють результат усвідомлення суб'єктом дії (студентом) мети навчально-виховного процесу, а також умов та шляхів її здійснення. У задачі виділяють дві сторони: перша – відомий зміст, друга – невідомий зміст, тобто питання. У процесі педагогічної підготовки, точніше, структурування її змісту, ми намагались акцентувати увагу майбутніх вчителів на постановці та пошуку відповідей на педагогічні питання. Педагогічні питання пов'язані з вивченням сутності педагогічних фактів, явищ, процесів. Причому результативність розв'язування поставленої задачі багато в чому залежить від обміркованості студентом педагогічного питання. Обміркованість педагогічного питання означає, що студент розуміє обидві сторони: відомий та невідомий зміст, тобто, що дано та що треба з'ясувати, довести, обґрунтувати у запропонованій педагогічній задачі.

Розв'язування педагогічної задачі як і моделювання педагогічної ситуації, пошук виходу з неї — не механічна дія, а творчість, яка складається із знаходження оптимальних варіантів (або близьких до них) та досягнення педагогічної мети.

ДІАЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У ВНЗ

В данной статье рассматривается понятие "педагогический конфликт" в высшей школе, его негативные и позитивные функции в педагогическом взаимодействии. Автор статьи подчеркивает необходимость формирования у студентов умений диалогического взаимодействия как своеобразного средства и цели решения педагогического конфликта.

The given article considers the concept "pedagogical conflict" in a higher school, its negative and positive functions in pedagogical interaction are examined. The author of the article emphasizes the necessity of formation at the students of dialogical interaction skills as an original mean and purpose of the decision of the pedagogical conflict.

Необхідність прискороного соціально-економічного розвитку суспільства вимагає від системи вищої освіти підготовки висококваліфікованих спеціалістів, здатних самостійно та творчо працювати і розв'язувати непрості завдання. При цьому важливу роль відіграє проблема попередження та конструктивного вирішення конфліктів у вузівському середовищі. Конфлікти в системі вищої школи народжуються як на основі принципових розходжень інтересів, цінностей, переконань, мотивів діяльності тощо, так і на ґрунті щоденних розбіжностей думок, міркувань, прагнень, очікувань. Вузівський конфлікт, як і будь-який інший конфлікт, виникає із конфліктних ситуацій, у ході яких відбувається усвідомлення учасниками протиріччя, тобто студентами, викладачами, протиріччя, які можуть виникнути.

Конструктивне вирішення конфлікту залежить від об'єктивного розуміння його суті, причин виникнення всіма його учасниками. У цьому плані важливе значення, на наш погляд, мають сформовані вміння студентів діалогічно взаємодіяти з оточуючими, етика, врахування індивідуальних особливостей учасників педагогічної взаємодії. У зв'язку з цим

метою нашої статті є обґрунтування сутності такого, на нашу думку, розповсюдженого явища як конфлікт, та шляхи його вирішення у практиці навчання у вищій школі шляхом сформованості вмінь діалогічної взаємодії майбутніх учителів.

Конфлікти охоплюють усі сфери життєдіяльності людей, всю сукупність соціальних відносин, соціальної взаємодії. Конфлікт в освітньому процесі є одним із видів педагогічної взаємодії, суб'єктами і учасниками якого виступають викладачі, студенти, малі й великі групи та організації.

Аналіз філософських, соціологічних, психологічних та педагогічних джерел показав, що проблеми конфліктів, їх вирішення і профілактики ще на зорі людської цивілізації захоплювали увагу дослідників. Спроби обґрунтування конфліктологічних проблем та шляхів їх конструктивного вирішення з'явилися в працях Аристотеля, Платона, Ж.-Ж.Руссо та інших. Не випадково в наш час конфлікт став предметом вивчення різних сфер знання: філософії, соціології, психології, педагогіки. Педагогічний аспект аналізу конфлікту акцентує увагу на взаємодії учасників педагогічного процесу, який спрямований на подолання причин суперечностей у взаєминах між студентами, викладачами, а також визначає шляхи вирішення конфліктів.

Розкриваючи основні положення конфліктології науковець М.І.Пірен зазначає, що поняття “конфлікт” походить від латинського *conflictus* (зіткнення). Вона відмічає, що воно не належить до однієї певної галузі знань, оскільки конфлікт – це “соціальний феномен, який проникає в усі сфери людському соціуму, тому його й почали вивчати фахівці різних галузей науки” [3,3-4]. На погляд дослідника, людське життя є суперечливим, і в процесі його кожний індивід “самоутверджується в процесі конфліктологічної взаємодії...” [3,4]. Учені стверджують, що уникнути конфліктів та їх наслідків у процесі життя, що часто бувають достатньо негативними, неможливо. М.І.Пірен стверджує: “Усе, що свідчить про розвиток, дію чи смерть, - проблемне і конфліктне” [3,11]. Науковець звертається до теорії конфліктів кінця ХХ-

початку ХХІ ст. Серед цих теорій відома теорія “корисності” та “негативності”, яку розробив американський вчений М.Амстуті. Останній вважає, що конфлікти є корисними, оскільки вони:

- можуть попередити виникнення серйозних проблем і допомагають розв’язувати їх цивілізованим шляхом;
- стимулюють творчість в колективі, розвивають ініціативу окремих членів колективу;
- можуть прояснити позиції та інтереси окремих членів колективу.

Шкідливими конфлікти бувають тоді, коли вони “ведуть до безпорядку, нестабільності, насильства, уповільнюють та ускладнюють прийняття рішень тощо” [3,28-29].

Такої ж думки дотримується Л.Козер, який стверджує, що “чим більше незалежних один від одного конфліктів, тим краще для суспільства” [3,29]. Розкриваючи причини конфліктів, американські вчені пояснюють їх стилем життя і ментальністю народу. Вони стверджують, що конфлікт “можливий там, де одна людина залежить від іншої” [5,320].

Деяко інша позиція притаманна представникам європейської “Школи людських стосунків”. Європейські вчені вважають, що “конфлікт – це показник неефективної діяльності організації та поганого управління...” [3,37]. Вони вважають, що доброзичливі взаємини в організації можуть запобігти виникненню конфліктів. Майже такої ж думки дотримуються вітчизняні науковці, які розробляють проблеми вирішення конфліктів у психології управління. Так, Л.М.Карамушка, Н.Л.Коломінський та інші стверджують, що конфлікт – це “свого роду можливий показник неправильної управлінської діяльності” [4,7].

Як було вже зазначено, конфлікт як компонент соціального буття людини може виконувати дві функції: позитивну або конструктивну й негативну або деструктивну. Ці функції були визначені за конкретним проявом і наслідками конфлікту Є.А.Дурманенко. Науковець, дослідивши проблеми конфліктів у педагогічному процесі, виділяє “негативні та позитивні функції конфлікту”. Серед негативних функцій Є.О.Дурманенко зазначає такі: “емоційні та часові затрати;

погіршення дисципліни, загострення стосунків; сприйняття опонентів як ворогів; погіршення післяконфліктної взаємодії; важке відновлення стосунків; надмірне захоплення конфліктною взаємодією” [2,47]. Позитивними функціями конфліктів, з погляду того ж науковця, є: “діагностика відхилень у функціонуванні колективу; джерело інновацій, стимул до зміни і розвитку; виявлення можливих опонентів; встановлення відносно стабільної структури взаємовідносин; розрядка напруженості, створення нормального мікроклімату; відновлення нормативних і фізичних параметрів колективу” [2,47].

Важливою функцією конфлікту в вищій школі є активізація соціальних зв'язків, надання взаємодії студентів та їх відносинам більшої динамічності та мобільності. Для студентських колективів важливим є згуртування, яке особливо яскраво проявляється у процесі вирішення тієї або іншої конфліктної ситуації. На нашу думку, із означених позитивних функцій конфлікту, до суттєвих варто віднести “джерело інновацій та стимул до зміни та розвитку”. Лише у процесі конфліктної взаємодії, у яку включаються викладачі і студенти, та з появою перших позитивних результатів інноваційних технологій, вирішення педагогічного конфлікту набуває конструктивного значення. Адже саме конфлікт стимулює ініціативу, творчу активність, пошук нестандартних педагогічних методик, що в результаті веде до підвищення ефективності освітнього процесу, зростання якості знань студентів, особистісного їх розвитку. Таким чином, якщо конфлікт виникає на об'єктивній основі, він зміцнює співробітництво учасників навчально-виховного процесу, вони працюють над вирішенням спільних проблем і мають єдину мету і прагнення. Проте, як свідчить практика, не завжди конфлікт виконує позитивну функцію.

Є.А.Дурманенко, дослідивши способи попередження та регулювання конфліктів у вузі, підкреслює, що важливою умовою успішної діяльності вищого навчального закладу є “розвиток комунікативних умінь у всіх учасників навчально-виховного процесу, високого рівня їхньої культури спілкування,

навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій” [2,193]. Ми розділяємо думку науковця про те, що діалог можна розглядати як мету, і як засіб вирішення конфлікту. Адже у вузівському педагогічному процесі поширеним є монолог; а у діалозі головне – “не тільки говорити і слухати, але і почути співрозмовника й бути почутим” [2,194]. У педагогіці діалог розуміють і формально, тобто як обмін репліками двох або більше людей, і змістовно, тобто як специфічний спосіб реалізації сутності людини через зіставлення і взаємовплив позицій партнерів.

Діалогічна взаємодія опосередкована предметом діалогу. Як зазначають науковці В.В. Андрієвська, Г.О.Балл, А.Г.Волинець та інші, діалоги реалізуються за двома основними принципами – “кооперації та конфронтації”. На їх погляд, “в обох випадках сторони діалогу утворюють колективний суб’єкт” [1,37]. Для принципу “кооперації” підґрунтям служать спільні цілі, інтереси, правила та готовність до взаємодопомоги та співробітництва. Для “конфронтації” мінімальною умовою виникнення “колективного суб’єкта” є визнання загальних правил діалогу.

Фахівці у сфері спілкування (як зарубіжні, так і вітчизняні) зазначають, що майже 80 % робочого часу працівників, зайнятих управлінською діяльністю, припадає на роботу з людьми. Разом з тим, вважають вони, ефективно спілкуватися вміють далеко не всі (навіть керівники). Так, 60% англійських, 73% американських і майже 86% японських менеджерів вважають невміння спілкуватися основною перешкодою на шляху досягнення мети їхньої організації [3,60].

Отже, для профілактики конфліктів, а також у періоди проблемних ситуацій в освітньому процесі важливо сформувати вміння діалогічної взаємодії у студентів та навчитися мистецтву так званих тактичних ходів.

Сьогодні, як ніколи, гостро стоїть проблема особистісного розвитку й досконалості студента, викладача. Лише сильна особистість, яка вміє і може конструктивно вирішувати конфлікти, а не уникати їх, готова працювати, виробляти власні стратегії поведінки, самостійно мислити,

здійснювати моральний вибір і нести за цей вибір відповідальність.

Проблема педагогічних конфліктів у вищій школі є надзвичайно актуальною. Над шляхами їх вирішення плідно працювали і продовжують працювати педагоги, психологи, й соціологи. Вона є специфічною ще й тому, що в зіткненні беруть участь молоді люди, які не володіють достатнім досвідом, вміннями та навичками спілкування та іншими якостями, набутими у процесі життєдіяльності. Діалог у вузі потребує сформованості таких умінь у студентів, як: правильно і оперативно орієнтуватися в умовах спілкування; правильно планувати і здійснювати діалог; швидко і точно знаходити адекватні комунікативні засоби, що відповідають як творчій індивідуальності викладача, так і студентів; постійно відчувати і підтримувати зворотній зв'язок у спілкуванні. У зв'язку з цим слід зазначити, що сформованість умінь студентів діалогічно взаємодіяти, толерантно відноситись до думок інших, навчитися уважно вислуховувати та аргументовано доводити свої позиції виступають необхідними передумовами становлення всього комплексу педагогічних здібностей майбутніх учителів.

Література

1. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: Кн. для вчителя: Навч. посібник / Упоряд. В.В. Андрієвська, Г.О.Балл, А.Г. Волинець та ін. – К.: АПН України, Інститут психології ім. Г.С.Костюка, 1997. – 136 с.
2. Дурманенко Є.А. Конфлікти в педагогічному процесі: Монографія. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 287 с.
3. Пірен М.І. Конфліктологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: МАУП, 2003. – 360 с.
4. Коломінський Н.Л. Психологія педагогічного менеджменту. – К.: Освіта, 1996. – 249 с.
5. Тейлор Ф.У. Менеджмент: Пер. с англ. – М.: Высшая школа, 1992. – 679 с.